

Reflexió

Szerkesztőségünk nyitva áll bármilyen különvélemény előtt. Közljük tehát Balla László több évtizedre visszatekintő áttekintését a magyar búzanemesítés tárgyi és személyi feltételeiről — még akkor is, ha csak lazán kapcsolódik a múlt év novemberi közleményünkhöz. Nyilvánvaló azonban, hogy az események más-fajta értékelése is lehetséges, amit az is bizonyít, hogy a Balla László reflexiójában említett körülmények, illetve ezek beállítása körül az MTA Tudományetikai Bizottsága hosszabb lélegzetű vizsgálatot indított. Amikor lapunk Balla László cikkének „Utóhang”-ként való közlésével minden további vélemény közlésétől elzárkózik — hiszen nem tiszte a szerteágazó kérdésekben és etikai problémákban állást foglalni —, egyúttal ígéretet tesz a Tudományetikai Bizottság majdani határozatának ismertetésére — A szerk.

A Magyar Tudomány 1998. 11. számában a „Szellemi értékek hasznosítása” rovatban jelent meg beszélgetés Bedő Zoltánnal. Ezzel kapcsolatban és ennek hatására szeretném áttekinteni a martonvásári búzanemesítés történetét tárgyilagosan, tényszerűen, pontosan, az érzelmi motivációk minimalizálásával. Ezért nem kívánok véleményt megfogalmazni, ezt meghagyom az olvasónak.

Az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetében Martonvásáron a búzanemesítés az intézet megalakulásakor 1949-ben kezdődött a Diószegről (Szlovákia) áthozott tenyészanyaggal. Nemesítők: Friedrich Béla (igazgató) és Pollhamer Ernő. Ebben a programban ún. régi típusú extenzív búzát nemesítettek, de 11 év alatt sem tudományos, sem gyakorlati eredményt nem értek el, ezért 1960-ban az Intézet vezetése a programot megszüntette. (Lásd: évi jelentések 1950—1960). Új búzakutatói programot kezdett 1955-ben Rajki Sándor igazgató, aki ennek keretében 1958-ban Martonvásáron megkezdte az intenzív búzanemesítést. Nemesítők: Rajki Sándor, Szirtes János 1963-ig.

Rajki Magyarországon elsőnek és nagyon határozottan megfogalmazta az intenzív típusú búzák előállításának a nemesítési programját. Kiindulási anyagnak azonban az olasz fajtákat választotta a miczurini (liszenkoi) genetika alapján, ami adott esetben a tavaszi és/vagy nem télálló olasz fajták őszivé alakítását jelentette, de az első hideg télen, két egymást követő évben, 1962-ben és 1963-ban megbukott. Az olasz búzák kifogytak az egész országban és kifogyott az olasz eredetű martonvásári tenyészanyag is. Így ennek a programnak sem gyakorlati, sem tudományos eredménye nem született. Közben, 1961-ben állami elismerésben részesítettek két krasznodari eredetű szovjet fajtát (Bezosztaja 1 és Szkoroszpelka 3b, nemesítő P.P. Lukjanyenko), amely KGST szervezésben került be a magyar állami fajtakísérletekbe és a Földművelésügyi Minisztérium Martonvásárt bízta meg azok fajtafenntartó nemesítésével. A Bezosztaja 1 lett Magyarországon a vezető búzafajta, több mint 10 évig.

Jómagam 1961-ben kerültem Rajki Sándor csoportjába, ahol kezdettől fogva forszíroztam a Bezosztaja 1 és más télálló, jó minőségű hazai és külföldi fajták keresztesztését. Ehhez azonban csak az 1962—63. évi kudarc után kaptam szabad kezét. Ezt követően a micsurini koncepciót felváltottuk a klasszikus genetikára alapozott hagyományos nemesítési módszerekkel.

Az 1962—63. évi nemesítési anyag kifagyása után tehát szinte újra kellett kezdeni a nemesítést új koncepció alapján, új kiindulási anyaggal. Ezért fajta az 1960-as években nem született. Szirtes 1963. évi távozása után nemesítők Rajki Sándor és Balla László. Az 1960-as évek közepére a Bezosztaja 1 vetésterülete elérte a 70—80%-ot, és akkor jött két újabb krasznodari fajta, az Aurora és a Kavkaz, amelyeket 1970-ben minősítettek is.

Rajki ekkor a következő meggyőződésre jutott (szóbeli közlés mindenkivel):

— a martonvásári búzanemesítés nem hozta meg a várt eredményt;

— a martonvásári búzanemesítésnek nincs esélye Lukjanyenko mellett;

— a hagyományos búzanemesítésnek nincs jövője az általa 1964-ben megkezdett hibridbúza mellett;

— az MTA főtitkára aláírta (Erdey-Grúz T. 1967) a fitotron építésének engedélyét és a jövőben Ő csak azzal, azaz a fitotron felépítésével és az ősziesítés receptúrájának a kidolgozásával kíván foglalkozni (tette is pályafutása végéig);

— a hagyományos nemesítést még nem szünteti meg, mert a martonvásári genetikai kutatások perifériáján megél egy búzanemesítő;

— a búzanemesítési csoportot áthelyezi a Genetikai Osztály szervezetéből (aminek ő volt a vezetője) a Növénynemesítési Osztályra, Kovács István kukoricánemesítő felügyelete alá és megbíz engem a vezetésével. Munkatársként mellém teszi Manninger Istvánnét és Pollhamer Ernónét. Ez történt 1968-ban és így maradt 1981-ig. Még annyi történt, hogy 1970-ben felvettük a csoportba dr. Szunics Lászlót és dr. Szunics Lászlónét, akik közül a férj legközelebbi munkatársam lett több mint két évtizeden keresztül. Rajki pedig a feleségével pályafutása végéig, 1983-ig művelte a hibridnemesítést és az ősziesítést. Számos publikációjuk is megjelent, de a gyakorlati eredmény elmaradt. Ez a munka a Genetikai Osztály keretében, helyileg pedig 1972-től a fitotronban folyt.

Ezt követően 1981—1984-ig osztályvezetőként, 1984—1992-ig főosztályvezetőként és 1992—1993-ban ismét osztályvezetőként irányítottam és műveltem a martonvásári búzanemesítést az 1996. évi nyugdíjazásomig. Az általam vezetett hagyományos búzanemesítés az 1970-es években „fordult termőre”. Azóta a fajták három generációját hoztuk létre, összesen 41-et.

Az első generációs (az első 5 fajta) fajták nemesítését 1960—65 között kezdtük, bejelentettük azokat állami fajtakisérletekbe 1969—72 között, majd állami minősítésben részesültek 1971—76 között. Átlagos nemesítési idejük 11 év.

Nemesítők és szerzői részarányuk:

Balla László 35—40%, Rajki Sándor 30—35%, Manninger Istvánné 12,5%, Pollhamer Ernóné 12,5%.

A második generációs fajták (7 fajta) nemesítését 1966—73 között kezdtük. 1975—79 között jelentettük be a hivatalos állami kísérletekbe és 1976 és 1983 között részesültek állami minősítésben. Átlagos nemesítési idejük 14 év. Nemesítők és szerzői részarányuk:

Balla László 35—40%, Rajki Sándor 20—35%, Manninger Istvánné 11—12%, Pollhamer Ernóné 9—12%, Szunics László 20%, Szunics Lászlóné 5%.

A harmadik generációs fajták (29 fajta) nemesítését is 1963-tól kezdtük és folyamatosan tart ma is. Ebből a programból folyamatosan jelentettünk be 1983-tól és minősítésük is folyamatos. Átlagos nemesítési idejük 17 év. Nemesítők és szerzői részarányuk 1992-ig az alábbi volt:

Balla László 31—38%, Szunics László 13—26%, Szunics Lászlóné 8—10%, Bedő Zoltán 10—25%, Láng László 8—23%.

Ekkor vettük be a nemesítők közé az 1977-ben felvett Bedő Zoltánt és az 1978-ban felvett Láng Lászlót. Bedő Zoltánt én vittem Martonvásárra, megosztottam vele a kutatási lehetőségeimet és eredményeimet. Javaslatomra lett igazgató 1992-ben és a szerzői részarányokat rögtön megváltoztatta az alábbi módon:

Balla László 23—24%, Bedő Zoltán 23—24%, Láng László 23—24%, Szunics László 12—13%, Szunics Lászlóné 7—8%.

Szerzőtárs 1994-től:

Vida Gyula 5—7%, Karsai Ildikó 7—8% és 1996-tól Veisz Ottó 5%-kal.

A martonvásári búzanemesítés tehát egy hosszú idő alatt kifejlődött kollektív tevékenység. Volt aki az elején vett részt abban, volt, vagy van, aki a végén kapcsolódott be. Egyedül nekem jutott az a rendkívül nehéz, de megtisztelő feladat, hogy végigcsináljam 1961-től az 1996-os nyugdíjazásomig, azaz 35 évig.

A fajtaelőállítás azonban csak az első része a folyamatnak. Azt el is kell terjeszteni. Elterjeszteni csak akkor lehet, ha az nemzetközileg is versenyképes, mert itt vannak a legjobb külföldi fajták. Az első generációs fajtáinkkal felzárkóztunk az akkor legjobb fajta, a Bezosztaja 1 szintjére, sőt a Martonvásári 4-gyel felül is múltuk azt. Egyébként ez utóbbi volt a II. világháború után az első igazi sikeres fajta, ami egyben az első magyar sikeres intenzív típusú búza is. A martonvásári fajták igazi térnyerése a második generációs fajtákkal történt az 1980-as évek végén. A Szilágyi kollégám által 1978-ra előállított Mv 8 gyors visszaesése után jött az Mv 9, Mv 10 és az Mv 12. Ezek alapozták meg a helyet a harmadik generációs fajtáknak, amelyek közül legalább 15 igazi nagy siker, és ezért vetik a vetésterület több mint felén évek óta.

A martonvásári búzanemesítés tudományosan is megalapozott. A csoport tagjai hat kandidátusi és három nagydoktori fokozatot szereztek. Jómagam közel 200 dolgozatot publikáltam, amelyből legalább 120 tudományos. Ezek alapján szereztem az MTA doktora fokozatot is alkotás alapján az „Új intenzív búzafajták és nemesítési stratégia” c. tézisekkel 1981-ben. Aztán jött az Allami Díj 1985-ben megosztva Szilágyi Gyulával és Erdei Péterrel, ezt követte a Fleischmann-díj 1993-ban, Szunics Lászlónak 1995-ben. Majd a nyugdíjazásom után ennek a teljesítménynek az alapján habilitáltam és kaptam magántanári kinevezést a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen.

A Rajki-korszak után kidolgozott új búzanemesítési koncepció tehát meghozta az eredményt, megtermékenyítette a martonvásári búzanemesítést és még sok évre kihat majd mindaddig, amíg valaki újabbat és jobbat nem dolgoz ki. Elismerte ezt a Fejér megyei Bíróság is, amely az 1998. november 13-i döntésével kötelezi az Intézetet, hogy a kényszernyugdíjazásom után még 10 évig biztosítsa a szerzői részarányomat az ezután bejelentett fajták esetében.

A martonvásári búzanemesítés történetéhez hozzátartozik más kalászosgabonák honosítása is. Az 1970-es évek elején úgy döntöttünk, hogy megkezdjük a **durum** (tészta) búzák vizsgálatát és ha találunk megfelelőt, meghonosítjuk azt. Közben elkezdtük a nemesítését is. Ebben a vezető szerep Szunics kollégámé és munkájának gyümölcse most érik be. Elkezdtük a lengyel **tritikale** fajták honosítását. Munkánk eredményeképpen ma a vetésterület 100%-án ezeket vetik. Sikeresnek bizonyult az **őszi** és **tavaszi** árpa honosításunk is, aminek eredményeképpen a tavaszi árpa vetésterületének nagyobb felét ezek foglalják el. Várható a zab és a rozs felfutása. Mindez annak a munkának az eredménye, amelyet az 1970-es években elkezdtünk, az 1980-as években kibontakoztatunk és az 1990-es években termőre fordítottunk.

Szerettem volna még megalkotni az Mv búzák negyedik generációját, a Bánkúti minőségű intenzív búzákat. Ebből azonban eddig csak kettőt sikerült (Mv Emma és Mv Magdaléna), mert 1996. február 1-től nyugdíjaztak.

Ma még nem lehet tudni, hogy meddig tart az a genetikai tartalék, ami a távozásom után hátramaradt. Egyelőre még új tenyésztésanyag nincs, a búzanemesítő kollégáim az „örökségből” élnek. A most minősített fajtákat három évvel ezelőtt kezdték el vizsgálni az állami fajtakísérletekben, nemesítésüket pedig 15—20 évvel ezelőtt kezdtük.

Ez a martonvásári búzanemesítés hű története. Minden nyomon követhető az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetnek évi beszámolóiból, kutatási jelentéseiből, a szakirodalomból, az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet minősítő okleveleiből és a Magyar Szabadalmi Hivatal szabadalmi okirataiból. Az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetében folyó búzanemesítési tevékenységről dolgozat jelent meg a Magyar Tudomány 1987. évi 4. számában (301—310 oldal) „Az akadémiai búzanemesítés eredményei” címmel. Ezeket ajánlom mindazok figyelmébe, akiknek fontos a magyar tudományos élet tisztasága.

Balla László

Summary of the articles

We carry miscellaneous articles in our leading section the first two of which deal with rather warlike subjects. — Miklós Mihály Nagy places geopolitics as a field of study firmly in the context of military studies finding obvious modifications in recent focuses. Gábor Hamza investigates the strange career of the notion of the Third Reich, coming to the astonishing conclusion that Nazi dignitaries abhorred rather than adored that notion. Among his sources are shady Nazi periodicals of an allegedly philosophical bent. Cognitive sciences have become fashionable lately. István Czigler and István Winkler introduce the new science of cognitive psycho-physiology on the basis of rather meaningful experiments carried out in conjunction with a Finnish scientist. Béla Kálmán's article on the events of the last solar cycle offers not only a summary of the occurrences but also some new insights concerning their study. The author never loses sight of the everyday human consequences of distant solar happenings. Finally, Gyula Sebestyén discusses the possibilities of new built structures for the coming 21st century. The limits of height that have been routinely acknowledged and accepted thus far seem far from final.

Contents

| | |
|--|-----|
| <i>Miklós Mihály Nagy</i> : Geopolitics and military studies | 769 |
| <i>Gábor Hamza</i> : The notion of the Third Reich in German philosophical and political thinking | 779 |
| <i>István Czigler—István Winkler</i> : Cognitive psycho-physiology | 788 |
| <i>Béla Kálmán</i> : Lessons of the last solar cycle | 797 |
| <i>Gyula Sebestyén</i> : World records in architecture | 808 |
| The May 1999 General Assembly of the Hungarian Academy of Sciences (<i>László Szabados</i>) | |
| | 821 |
| Question of the Month | |
| What's on the Top of the Agenda of HAS's New General Secretary? (Answer by <i>Norbert Kroó</i>) | 827 |
| Notes | |
| Social Science and Politics (<i>György Enyedí</i>) | 831 |
| „Latest Research” and Coffee (<i>Mária Lesi</i>) | 834 |

| | |
|--|-----|
| Hungarian Medicine | |
| <i>Tamás Halmos: The Epidemic of Obesity</i> | 839 |
| Technical Hungarian | |
| Rushed Language in Advertisements (<i>Irma Szikszainé Nagy</i>) | 848 |
| Research and Environment | |
| Cartagena de Indias — without regard for bio-diversity (<i>Ervin Balázs</i>) | 850 |
| Policies of Technology | |
| <i>Judit Mosonyiné Fried—Zoltán András: How Mecenatura Tenders Have Worked</i> | 854 |
| Obituary | |
| Béla Szökefalvi-Nagy (<i>László Kérchy</i>) | 862 |
| History of Science | |
| <i>József Márton: Forgotten Károly Nagy's attempts at reform</i> | 866 |
| Book Reviews | 871 |
| Rejoinder | |
| <i>László Balla: Reflexion</i> | 892 |

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Rt. igazgatója.
 A szedés a Magyar Tudomány szerkesztőségében számítógépen készült.
 A nyomtatás és kötés az Akadémiai Nyomdában készült.
 Felelős vezető: Reisenleitner Lajos — Martonvásár, 1999., nyomdai táskaszám: 2234
 Felelős szerkesztő: Hernádi Miklós
 Számítógépes műszaki szerkesztő: Takács István
 Megjelent: 11,2 (A/5) ív terjedelemben
 HU ISSN 0025-0325